

KARYEDEN KASABAYA: KASTAMONU-AĞLI ÖRNEĞİNDE ZAVİYELERİN İSKÂN VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN TEŞEKKÜLÜNE ETKİLERİ

From Village to Town: The Impact of Zaviyes on Settlement and the Formation of Turkish Culture
in the Case of Kastamonu-Ağlı

Tansu Geyiklioğlu

Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim
Dalı, Kastamonu, Türkiye
PhD Student, Kastamonu University,
Institute of Social Sciences, Department of
History, Kastamonu, Türkiye
tansugeyiklioglu@gmail.com
 0009-0008-1823-7416

Cevdet Yakupoğlu

Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve
Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü,
Kastamonu, Türkiye
Prof. Dr., Kastamonu University, Faculty of
Humanities and Social Sciences, Department of
History, Kastamonu, Türkiye
cevdetyakupoglu@gmail.com
 0000-0002-9637-6314

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 11.02.2026

Kabul Tarihi / Accepted: 25.03.2026

Yayın Tarihi / Published: 26.03.2026

Atıf: Geyiklioğlu, Tansu – Yakupoğlu, Cevdet. “Karyeden Kasabaya: Kastamonu-Ağlı Örneğinde Zaviyelerin İskân ve Türk Kültürünün Teşekkülüne Etkileri”. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* (TAKSAD) 15/1 (2026), 21-44

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19230414>

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı/Publisher: Karabuk University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/taksad>

KARYEDEN KASABAYA: KASTAMONU-AĞLI ÖRNEĞİNDE ZAVİYELERİN İSKÂN VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN TEŞEKKÜLÜNE ETKİLERİ

Öz:

Bu çalışmada, Selçukluların bir “uc eyaleti” olarak şekillenen ve Anadolu’da Türk hüviyetinin benimsendiği ilk vilayetlerden biri olan Kastamonu’ya tabi Ağlı yöresinin iskân sürecinde, zaviyelerin rolleri incelenmiştir. Bölgedeki Türk-İslam medeniyetinin tesisi ve iskân politikasının kalıcı hale gelmesinde zaviye şeyhlerinin faaliyetleri, kurdukları zaviyeler ile yörenin sosyal ve iktisadî gelişimine olan katkıları değerlendirilmiştir. Çalışmamızda XV. yüzyıl öncesinde kurulduğu veya faaliyette olduğu düşünülen Espiye Fakih Zaviyesi, Şeyh Şeref Zaviyesi, Elvan Dede Tekkesi, Gerçeğim Dede Zaviyesi ve Şeyh Süleyman Zaviyesi arşiv kaynakları ve yüzey araştırmaları neticesinde elde edilen veriler ışığında değerlendirilmiştir. Zaviyelerin varlıklarını sürdürebilmeleri ve gelen-giden yolcuları ağırlayabilmeleri için kendilerine tesis edilen vakıf gelirleri araştırmamızda tespit edilmiştir. Bu sayede zaviyelerin etrafında biriken nüfus ve üretim hareketliliği hakkında tahminler yürütülebilmektedir. Stratejik ulaşım güzergâhları üzerinde konumlanan bu beş zaviye; bir yandan bölgenin güvenliğini ve şenlenmesini sağlarken, diğer yandan kökleri Horasan’a dayanan tasavvuf anlayışını yöreye nakşetmiştir. Söz konusu zaviyelerin çevresinde teşekkül eden iskân birimlerinin günümüze kadar varlığını sürdürmesi, bu dinî ve sosyal yapıların bölge tarihindeki belirleyici rolünü kanıtlamaktadır. Ayrıca nispeten orta büyüklükte bir karye olan Ağulu’nun günümüzde Ağlı ismiyle ilçe statüsü alması ve tarihî süreç içerisindeki gelişimi hakkında bilgiler verilmiştir. Bölgenin coğrafi özellikleri, zaviyelerin kurulduğu mevkiler, coğrafyanın Türk iskânı üzerindeki belirleyici etkisi anlatılmaya çalışılmıştır. Yer, mevkii ve şahıs adları üzerine toponomi ve etimoloji çalışması yapılmıştır. Böylece küçük bir yörede şekillenen Türk kültür mirasının zaviyeler vasıtasıyla asırlarca varlığını muhafaza edebilmesi ve günümüzde bu mirasın korunabilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Günümüzde Ağlı ilçesi sınırlarında kalan zaviyelerin bir bölümü tarihî seyir içerisinde Devrekâni nahiyesine, bir bölümü de Azdavay nahiyesine tabi bulunmaktaydı. Literatürde Ağlı ilçesi özelinde yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bu araştırma Devrekâni nahiyesini ele aldığımız çalışmanın devamı niteliğindedir. Bu yüzden Ağlı özelinde yapmış olduğumuz inceleme, bölgedeki sosyal ve kültürel devamlılığın anlaşılabilmesini ve zaviyelerin iskân tarihindeki yerlerini bir bütün olarak ele alınabilmesini hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Ağlı, Türk iskânı, Zaviyeler, Kastamonu, Yer adları.

FROM VILLAGE TO TOWN: THE IMPACT OF ZAVIYES ON SETTLEMENT AND THE FORMATION OF TURKISH CULTURE IN THE CASE OF KASTAMONU-AĞLI

Abstract:

This study examines the roles of dervish lodges (zaviyes) in the settlement process of the Ağlı (historically known as Ağulu) district, which belongs to Kastamonu—one of the first provinces to embrace Turkish identity as a ‘frontier province’ (uc eyaleti) of the Seljuks. The activities of the zaviye sheikhs in the establishment of Turkish-Islamic civilization and the permanence of settlement policies in the region are evaluated as fundamental dynamics of both social and economic development. In our study, archive sources and field research were utilized to evaluate the data concerning the Espiye Fakih, Sheikh Sheref, Elvan Dede, Gerçeğim Dede, and Sheikh Suleiman zaviyes, which are thought to have been founded or active before the 15th century. It has been determined in our research that these five zaviyes, situated on strategic transportation routes, contributed to the security and prosperity of the region while instilling a Sufi tradition rooted in Khorasan into the local culture. The fact that the settlement units established around these zaviyes have maintained their existence until today proves their decisive role in the history of the region. Furthermore, toponymy and etymology studies were conducted regarding the locations and names of individuals and places. Thus, the necessity of preserving the Turkish cultural heritage shaped in a small region through zaviyes for centuries has been emphasized. This study aims to provide a comprehensive perspective on the settlement history of Ağlı, filling a significant gap in the literature.

Keywords: Ağlı, Turkish Settlement, Kastamonu, Dervish lodge, Place names.

KARYEDEN KASABAYA: KASTAMONU-AĞLI ÖRNEĞİNDE ZAVİYELERİN İSKÂN VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN TEŞEKKÜLÜNE ETKİLERİ

Giriş

Anadolu'nun kuzeyinde Orta Karadeniz bölgesinde bulunan Kastamonu, kuzeyde Küre (İsfendiyar) Dağları ile güneyde Ilgaz Dağları arasında verimli bir coğrafyada bulunmaktadır. Antik dönemlerden itibaren yerleşim izleri bulunan bölge, Roma ve Doğu Roma Dönemlerinde ihmal edilmiştir. Bu döneme ait bilgi edinilebilecek kaynaklar oldukça sınırlı kalmıştır. Buna karşılık XI. yüzyıldan itibaren Türkleşmeye başlayan Anadolu'da ilk fethedilen bölgelerden biri olarak dikkat çekmektedir. Kastamonu'nun fethini Süleyman Şah'ın komutanı olan Emir Kara Tekin gerçekleştirmiştir.¹ Devam eden süreçte Selçuklu-Danışmendli ve Bizans arasında el değiştirmiştir.² XIII. yüzyılın başlarında ise Kastamonu'da Çobanoğulları hâkimiyeti başlamıştır. Bu dönemde bir uc eyaleti olan Kastamonu, Türk toplulukları tarafından doldurulmuş; mahalle ve köyler kurulmuştur. Camiler, mescitler, zaviyeler, medreseler, hanlar ve hamamlar inşa edilmiştir. Candaroğulları Döneminde de Türkmen göçleri yoğunluk kazanmış; sosyal ve kültürel faaliyetler hızlanmış ve böylece Anadolu'nun önde gelen Türk kültür merkezlerinden birine dönüşmüştür.³

Kastamonu'ya tabi kaza ve nahiyelerin de Türk fethi aşamasında ekonomik ve kültürel gelişimi aynı doğrultuda olmuştur. Bu sayede nüfus artmış; derbentlerde, eski dönemlerde terk edilmiş harap yerlerde köyler kurulmuştur. Yollar, değirmenler yapılmış; tarla ve bahçeler kullanıma açılmıştır. Devrekânî ve Azdavay nahiyeleri de hızla Türk kimliğine bürünmüştür. Bu nahiyelere bağlı bazı köylerin Ağulu divanına bağlanması ile ilçe statüsü alan Ağı, günümüzdeki idarî yapısına kavuşmuştur. Ağı, etrafı dağlarla çevrili dar bir vadi üzerindedir. Engebeli bir arazi yapısına ve yüksek tepelere sahiptir. İlçe merkezinin rakımı 1100 metre civarındadır. Kastamonu il merkezinin 50 km kuzeybatısındadır. Ağı ilçesinin kuzeyinde Küre, güneyinde Daday, batısında Azdavay ve doğusunda Seydiler ilçeleri bulunmaktadır. Ağı; kuzeybatıda bulunan Cide, Pınarbaşı, Şenpazar, Azdavay ilçelerini, il merkezine bağlayan yol güzergâhı üzerindedir.

Böylece Ağı ilçesi, Kastamonu'nun iç kesimlerinde, kısmen verimli tarım arazilerine sahip, ulaşım yolları üzerinde bulunan coğrafi yapısı ile XIII. yüzyıldan itibaren önemli bir iskân birimi olma özelliği taşımıştır. Coğrafi özelliklerinin sağladığı avantajlar, Türkmen kitlelerinin bölgeye göç etmesine ve zaviyeler vasıtasıyla Türk yerleşiminin kalıcı hale gelmesine vesile olmuştur. Bu bağlamda Ağı, Kastamonu vilayetinin genelinde sürdürülen iskân politikasının küçük bir numunesini teşkil etmektedir.

1. Karyeden Kasabaya Ağı: Tarihsel Gelişimi ve Yer Adları Üzerine İnceleme

XV. yüzyılda Ağulu adı ile anılan karye; 48 hane, 12 mücerred, 58 şerik vergi nüfusuna sahipti. Köyün 13 hane nüfusu Küre madenlerine hizmet ederdi.⁴ Yörede aynı adı taşıyan bir pazar mevcuttu. 1530 senesi kayıtlarına göre ise; 37 hane, 15 mücerred ve 23 hizmetkâran

¹ Refik Turan, "Selçuklular Döneminde Kastamonu", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1989), 2.

² Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, (Ankara: TTK Yayınları, 1991), 62-63.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, (Ankara: TTK Yayınları, 2019), 138.

⁴ Osmanlı Arşivi (BOA), *Kastamonu Sancağı Mufassal Tapu Tahrir Defteri [TT.d.]*, Nr. 23m, 265, 308.

nüfusu vardı.⁵ Ağu kelimesi eski Türkçede zehir manasına gelmektedir.⁶ Yöre halkı arasında dolaşan rivayetlere göre Ağulu Pazarında zehir satıldığı için buranın ismi Ağulu olmuştur. Ancak bu rivayet Türk yer adı verme geleneklerine uymamaktadır. Buna karşılık Anadolu'nun muhtelif sahalarında (Niğde, Bafra, Samsun) Ağlu, Ağlu, Ağlı gibi isimlerle yurt tutmuş olan Türkmen cemaatleri vardır.⁷ Karamanoğlu Aşireti içerisinde de Ağlı Cemaati mevcuttur. Bunlar Niğde Sancağında varlık göstermişlerdir.⁸ Bunun dışında Anadolu'da XV-XVII. yüzyıllara ait kayıtlarda Ağulu adını taşıyan yer ve mevkii isimleri kaydedilmiştir. Örneğin; Kosun Nahiyesinde Ağuluca Boğazı mezarı, Konya Sancağında Gözü Ağulu Saran köyü, Ankara Sancağında Ağulu-viran mezarı, Sivas-Yeniil kazasında Ağulu mezarı, vd. muhtelif sancak ve nahiyelerde gösterilmiştir.⁹ Ayrıca Gerede-Mengen'de Ağulu Divanı mevcuttur.¹⁰ Böylece Ağulu karyesi de adını bir Türkmen cemaatinden almış olma ihtimali yüksektir.

1896 tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesi'nde söz konusu bu iskân birimi İnebolu kazasının Küre nahiyesine tabi olarak Büyük Ağlı adı ile geçmektedir.¹¹ Aynı yıl nüfusu 74 hane ve toplam 315 kişi olarak kaydedilmiştir. 1918 yılında ise belediye teşkilatı kurulmuştur. 3644 sayılı kanun gereğince Ağlı ilçe olmuştur.¹² Böylece Küre, Azdavay, Devrekâni ve Daday ilçelerine tabi olan bazı köyler Ağlı ilçesine bağlanmıştır. Günümüzde Ağlı'nın 6 mahallesi bulunmaktadır. Bunlar; Merkez Mh., Alınca Mh., Danacı Mh., Dikmen Mh., Ketenciler Mh. ve Kırıldere Mahallesi'dir. Alınca¹³, Dikmen¹⁴ ve Kırıldere¹⁵ 1487 senesinde Devrekâni nahiyesine bağlı köylerdendir. Bu köylerde bulunan reayanın bir kısmı Küre Madenlerine hizmet etmişlerdir.

XV. yüzyılda Daday'a tabi Adalar, Akçakese (Akça-kilise), Bereketli (Turnalı), Fırıncık köyleri¹⁶ ve Devrekâni'ye tabi Gölcüğe, Oluközü (Karandu), Selmanlı, Örencik (Virancık Mh. Müsellimler köyüne bağlı), Turnacık¹⁷ köyleri günümüzde Ağlı ilçesi sınırları içerisinde. İlgili sahadaki yer adları incelendiğinde hepsinin Türkçe isimler olduğu ve Selçuklu fethinden sonra bölgenin iskân ve imara açıldığı anlaşılmaktadır. Bölgenin gelişiminde zaviyelerin de mühim bir katkısı olmuştur ki aşağıda buna dair müstakil açıklamalara yer verilmiştir.

⁵ BOA. TT.d., Nr. 438, 618, 621, 624, 630, 633, 635, 637.

⁶ Abu-Hayyan, *Kitab Al-İdrak Li -Lisan Al-Atrak*, çev. Ahmet Caferoğlu, (İstanbul: Evkaf Matbaası, 1931), 2.

⁷ Cevdet Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi (Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu) XIII-XV. Yüzyıllar*, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2023), 123.

⁸ Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, (İstanbul: Aşiret Yayınları, 2001), 158.

⁹ Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar, (1453-1650)*, (Ankara: TTK Yayınları, 2009), 130, 184, 302, 549,

¹⁰ BOA. TT.d., Nr. 438, 438, 453.

¹¹ *Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi-1314 (1896)*, (Kastamonu: Kastamonu Vilâyet Matbaası, 1896) 287.

¹² "İlçemizi Tanıyalım", *Ağlı Belediyesi*, (Erişim 16 Ocak 2026), <https://www.agli.bel.tr/ilcemizi-taniyalim.php> tarihinde alınmıştır.

¹³ BOA. TT.d., Nr. 23M, 194, 200.

¹⁴ BOA. TT.d., Nr. 23M, 257.

¹⁵ BOA. TT.d., Nr. 23M, 175, 311.

¹⁶ BOA. TT.d., Nr. 23M, 787; BOA. TT.d., Nr. 438, 653, 656, 659.

¹⁷ BOA. TT.d., Nr. 23M, 200, 201, 212, 239, 259; BOA. TT.d., Nr. 438, 621, 623, 624, 636.

KARYEDEN KASABAYA: KASTAMONU-AĞLI ÖRNEĞİNDE ZAVİYELERİN İSKÂN VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN TEŞEKKÜLÜNE ETKİLERİ

2. Bölgede Kurulmuş Zaviyelerin Türk İskânı Üzerindeki Etkileri

Anadolu'da Selçuklu fethinden önce pek çok şehir, askerî garnizon hüviyeti taşıyarak varlık gösteriyordu. Bu dönemde Bizans, Anadolu'daki şehirlerini ihmal etmişti. Söz konusu ihmal; şehir, kasaba ve köylerin ıssızlaşmasına, ekonominin bozulmasına ve memleketin harap hale gelmesine sebep olmuştur.¹⁸ Bu durum Anadolu'nun Türkler tarafından fethini kolaylaştırırken; garnizon olarak kullanılan yerlerin şehirlere dönüşmesine, harap olmuş beldelerin imarına ve çoğu yerin iskâna açılıp şenlenmesine vesile olmuştur. Böylece Türk fetih ve iskân politikasının bir sonucu olarak Türk kültürü, Anadolu topraklarına derinlemesine nüfuz etmiştir. Türkler fethettikleri bölgelere mühim yatırımlar yapmışlardır. Selçuklu sultanları ve Türkmen beyleri; fethettikleri bölgelerde askerî ve idarî yapıların yanı sıra camii, mescit, zaviye, medrese, han, hamam gibi dini ve sosyal yapılar inşa etmişlerdir. Bu yapılar etrafında zamanla köyler ve mahalleler şekillenmiş ve Türk iskânı tamamlanmıştır. Türklerin hâkimiyeti altında Anadolu'da yerleşim birimleri gelişmiş; ticaret yolları açılmış, ekonomi canlanmış ve asayiş sağlanmıştır.¹⁹

Kastamonu yöresine de Türkmen kitleleri tarafından başta Türk dili olmak üzere, giyim-kuşam, örf-adet, tarım ve hayvancılık faaliyetlerine dair köklü birikim ve üretim teknikleri, tasavvuf anlayışları ve maddi-manevi kültür öğeleri taşınmış; bölge her anlamda bir Türk yurduna dönüşmüştür.²⁰ Bu süreçte Kastamonu'da kurulan zaviyelerin mühim katkıları olmuştur. Özellikle Moğol istilası döneminde Türkistan'dan Anadolu'ya göç eden, çeşitli Türk kavimlerine ve Oğuz boylarına mensup oymak ve cemaatlerle birlikte hareket eden Türkmen dervişleri Kastamonu havalisine yerleşmişlerdir. Selçukluların bir uç merkezi olan bölgede, gaza faaliyetlerinin yürütülmesinde ve iskân politikasının kalıcı hale gelmesinde bu dervişlerin rolleri yadsınamaz.

Bu çerçevede Devrekâni ve Azdavay nahiyelerinin bir bölümünü kapsayan Ağlı ilçesinin şekillenmesinde de zaviyelerin önemli katkısı olmuştur. Bereketli yöresinde kurulmuş olan Espiye Fakih Zaviyesi ve Şeyh Şeref Zaviyesi bölgenin sosyo-ekonomik açıdan gelişmesini sağlamışlardır. Burası batıdan Pınarbaşı-Azdavay hattını doğuya doğru Seydiler-Devrekâni hattına bağlayan merkezî bir yerdir. Gerçeğim Dede Zaviyesi ve Şeyh Süleyman Zaviyesi, Ağlı-Küre güzergâhı üzerinde tesis edilmiştir. Elvan Dede Tekkesi ise doğudan batıya Küre'yi Azdavay'a bağlayan Candaroğulları Döneminde kullanılan yol güzergâhı üzerinde kurulmuştur. Böylece bölgenin dört bir yanında bulunan zaviyeler geçit mıntıkalarında güvenliği sağladıkları gibi Türk sosyal nizamının temin edilmesine de katkıda bulunmuşlardır.

2.1. Espiye Fakih Zaviyesi

Daday kazasının Azdavay nahiyesine tabi Turnalı köyünde kurulmuş olan Espiye Fakih Zaviyesi tarihi vesikalarda; Şeyh Espiye Tekkesi, Bereketli Zaviyesi veya Espiye Dede Fakih

¹⁸ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi* (952-1136) ve *Papaz Grigor'un Zeyli* (1136-1162), çev. Hrant D. Andreasyan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 86.

¹⁹ Salim Koca, "Diyar-ı Rum'un (Roma Ülkesi/Anadolu) Türkiye Hâline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", *Eski Ön Asya Uygarlıklarından Günümüze Anadolu'da Türk Varlığı*, ed. Zekeriya Türkmen, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2008), 19-21; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, (İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1971), 188.

²⁰ Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, 382-383.

Zaviyesi isimleri ile geçmektedir. 1990 yılında Ağlı'nın ilçe statüsü almasıyla birlikte köy Ağlı ilçesine bağlanmıştır. Turnalı köyü, ilçe merkezinin 7 km kuzeybatısındadır. Günümüzde köy, Bereketli adı ile anılmaktadır. Bereketli'nin çevresi dağlık alanlarla çevrilidir. Köyün bulunduğu saha verimli tarım arazilerine sahiptir. Bu hali ile bir çanağı andırmaktadır. Rakım, 1089 metredir. Geçmişte Turnalı (Bereketli) divanı, birkaç köyü ve mahalleyi kapsamaktadır.

Zaviyenin kurucusu Espiye Dede Fakih hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1490'lı yıllara ait II. Bâyezid Dönemi evkaf kaydına göre zaviyeye Turnalı köyünden 2 çiftlik vakfedilmiştir. Aynı köyden Espiye Fakih Zaviyesi vakfına 8 hane ve 1 mücerred vergi nüfusu kaydedilmiştir. Bu dönemde zaviyenin vakıf geliri 419 akçedir. Mevlana Şemseddin, padişah beratıyla zaviyede tekyedârdır.²¹ 1560 tahririnde ise Turnalı köyü vakfına 2 hane ve 8 mücerred nüfus kayıtlı olup; zaviyenin geliri 250 akçeye düşmüştür.²² Köydeki bir diğer tarihi yapı Candaroğlu I. Süleyman Paşa'nın oğlu Ali Candar tarafından yaptırılan Turnalı/Ali Candar Camii'dir. Caminin 1333 tarihli Arapça vakfiyesinde Ali Candar, Turnalı'dan 32 parça çiftliği vakfetmiştir. Çiftliklerden biri Ali Candar'ın yaptırdığı Turnalı Camii hatibine, bir diğeri caminin imamına ve diğer 30 çiftliği oğulları ve erkek torunlarına vakfetmiştir. Ayrıca vakıf, Kur'an-ı Kerîm hatim okuma şartı getirmiştir. Vakfın işleri, vakfı yapan hayatta olduğu müddetçe kontrolü kendi üzerinde, vefatından sonra ise erkek evlatlarına ve erkek torunlarına, bunlardan sonra kardeşlerine ve ailenin devam etmemesi durumunda Kur'an cüzlerini okumaya layık olanların üzerine devredilmesi şartı konmuştur.²³ Vakfiyede geçen bilgilere göre Turnalı Camii, 1333 yılından önceki bir tarihte yaptırılmıştır. Aynı yıl ibadete açık olan caminin varlığını devam ettirebilmesi için vakıf yoluyla desteklenmiştir. Cami bünyesinde en eskisi 1387 tarihli olan vakıf hatim cüzleri günümüze ulaşmıştır.²⁴ 1490 yılı kayıtlarına göre Espiye Fakih adı ile bilinen bir çiftlik de bu camiye vakfedilmiştir.²⁵ Selçuklu ve Beylikler Döneminde bahçe, mezra, çiftlik gibi pek çok arazi, sahibinin adı ile kaynaklara geçmiştir. Buna göre Espiye Fakih'in Candaroğulları Döneminde yaşadığı çıkarımında bulunulabilir. Aynı defterde geçen başka bir kayıt daha dikkat çekmektedir. Buna göre; Turnalı Camii'nin cüzhanları için Turnalı köyünden bir çiftlik vakfedilmiştir. Bu çiftliğin tasarrufu Mustafa b. Bereket Fakih'e aittir.²⁶ Bahsi geçen Bereket Fakih'in adı, ilerleyen yıllarda Turnalı yöresine verilmiştir. Hicri 1281 tarihli Aşar Defterinde ve Hicri 1283 tarihli Vakıf Muhasebe Defterinde Espiye Fakih Zaviyesi ile ilgili kayıtlara rastlanmaktadır. Hicri 1283 (1866 M.) senesinde zaviye; Mehmed, Salih, İsmail, Osman, Ebubekir, Mustafa ve Halil'in ortak tasarrufundadır. Zaviye şeyhlerine ayende ve revendeye hizmet verme ve fukarayı besleme şartı getirilmiştir.²⁷ Bu çerçevede Espiye Fakih Zaviyesi'nin, XIX. yüzyıl ikinci yarısında da hizmet vermeyi sürdürmekte olduğunu söylemek mümkündür. Esasen Ağlı ve

²¹ *Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, 75), 12b.

²² Osmanlı Arşivi (BOA), *Kastamonu Sancağı Mufasssal Tapu Tahrir Defteri [TT.d.]*, Nr. 456, 116.

²³ Mehmet Behçet, *Kastamonu Eski Eserleri*, haz. M. S. Cihangir, (Kastamonu: Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları, 1998), 136-137.

²⁴ Cevdet Yakupoğlu-Namiq Musalı, "Kastamonu Turnalı Camii'nde Candaroğulları ve Osmanlılar Zamanına Ait Yeni Bulunmuş Vakıf Hatim Cüzleri", *Vakıflar Dergisi* 54/2 (2020), 203-204.

²⁵ *Kastamonu Vakıf Tahrir Defteri* (Muallim Cevdet, 75), 12a.

²⁶ *Kastamonu Vakıf Tahrir Defteri* (Muallim Cevdet, 75), 12b.

²⁷ Fazıl Çifçi, *Kastamonu Camiler-Türbeler ve Tarihî Eserleri II*, (İstanbul: Meteor Yayınevi, 6. Baskı, tarihsiz), 5.

KARYEDEN KASABAYA: KASTAMONU-AĞLI ÖRNEĞİNDE ZAVİYELERİN İSKÂN VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN TEŞEKKÜLÜNE ETKİLERİ

çevresindeki köylerde özellikle de zaviyenin bulunduğu muhiti içine alan Turnalı/Bereketli yöresinde kırsal kesim ağırlıklı kesif bir nüfus barınmakta idi. Henüz Ağlı'dan İstanbul'a ve diğer bölgelere, ilgili bu dönemde göç etme ihtiyacı hissedilmemekte idi. Bu durum, XX. yüzyıla girildikten sonra değişecek ve I. Dünya Savaşı ile İstiklal Harbi yıllarında cepheye gönderilen erkek nüfusun büyük kısmının geri dönememesi nedeniyle Ağlı yöresindeki köylerin kan kaybetmesine sebep olacaktır. Bunun sonucunda ise yöredeki zaviyelerin işleyişinde de aksaklıklar yaşanacak, bu tesisler çalışamaz duruma düşecektir. Espiye Fakih Zaviyesi'nin de aynı akıbete maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu zaviyenin icra ettiği fonksiyonun zaman içerisinde köy konağı/misafir odası üzerinden devam ettirildiği de bir gerçektir.

Espiye Fakih Zaviyesi'nden günümüze herhangi bir emare ulaşmamıştır. Turnalı Camii ise günümüze kadar pek çok kez yenilenmiştir. Turnalı Divanına tabi köylerin bir kısmı Azdavay, bir kısmı Ağlı ilçesi sınırları içerisinde kalmıştır. Turnalı Camii, sadece Bereketli köyü cemaatine hizmet vermektedir. Espiye Fakih Zaviyesi de caminin yakınlarında kurulmuş olmalıdır. Turnalı Camii'nin güney yönünde caminin ilk imamı olduğu tahmin edilen bir zatın kabri bulunmaktadır. Yapılan saha çalışmasında Espiye Fakih'in türbesine dair herhangi bir ize rast gelinememiştir. Zaviyenin kurulduğu bölge batıdan Pınarbaşı-Azdavay hattını doğuya doğru Seydiler-Devrekâni hattına bağlayan merkezî bir yerdir. Ayrıca Daday kazası ile Küre kazasının sınırına yakın bir mevkidedir. Bu saha, Beylikler Döneminde ulaşım ve ticaret yollarının geçtiği kilit bir noktadadır. Ayrıca kuzey ve güney kesimlerinde kalan dağlık sahaya girmeden önce yolcuların barınma ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir boşluğu doldurduğu anlaşılmaktadır.

Turnalı köyünün, 1530 senesi kayıtlarına göre 40 hane ve 14 mücerred olan vergi nüfusu, 1582 senesinde 94 hane ve 11 mücerrede yükselmiştir. Aynı şekilde 1530 senesinde 3556 akçe olan geliri 1582'de 5400 akçeye çıkmıştır.²⁸ Turnalı köyünde Espiye Fakih Zaviyesi haricinde Şeyh Şeref Zaviyesinin kurulmuş olması ve I. Süleyman Paşa'nın oğlu Ali Candar tarafından camii inşa ettirilip; zengin vakıflarla desteklenmesi yöreye Candaroğulları Döneminde mühim yatırımlar yapıldığını göstermektedir. Tahrir kayıtlarından da anlaşılabacağı üzere Turnalı köyü, cami ve zaviyeler etrafında ekonomik ve iktisadi büyüme göstermiştir. Yarım asırlık bir süre içerisinde köyün nüfusu ve geliri yaklaşık iki katına çıkmıştır. Bu durum köye sonraki yıllarda konar-göçer nüfusun da yerleştirilmiş olabileceğini akla getirmektedir.²⁹ XV. ve XVI. yüzyılda Kastamonu'nun küçük bir divan köyü olan Turnalı'nın nahiyeler arası ulaşım yolları üzerinde bulunması ve dinî yapılar etrafında desteklenmesi; karyeden ilçeye giden süreçte Türk iskân politikasının en doğru şekliyle uygulandığını gösteren yaşayan örneklerdendir.

Turnalı adı, Bayat boyu içerisinde bir cemaat adı olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰ Köy, Beylikler Döneminde aynı isimli bir Türkmen cemaatinin bölgeye gelip yerleşmesiyle kurulmuş olabilir. Bereketli adının da sonraki yıllar içerisinde bir şahıstan geldiğini yukarıda açıklamıştık. Buna karşılık Espiye adının köken ve manası tespit edilememiştir. 1487 tarihli tahrir kaydında zikri geçen Ayakını/Ayahna nahiyesine tabi Espiye köyü dikkat çekmektedir³¹

²⁸ Ayşe Tosunoğlu, *Tapu Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993), 140.

²⁹ Selami Kurt, "Osmanlı Vakıflarının Kırsal Kesimdeki Sosyo-Kültürel ve İktisadi Hayata Etkisi: Hacı İbrahim Zaviyesi Örneği", *Vakıflar Dergisi* 64/2 (Aralık 2025), 166.

³⁰ Halaçoğlu, *Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar*, 2232.

³¹ BOA, TT.d., 23m, 796, 800-801

Ayrıca Trabzon'un fethinden sonra ilk tahrir kayıtlarında geçen Espiyelü köyü, günümüzde Giresun'a bağlı ilçe statüsündedir. XVI. yüzyılın ortalarında Kastamonu Sancağının Boyabad kazasını Espiyelü cemaati yurt tutmuştur.³² Tüm bu bilgiler ışığında Espiye'nin Beylikler Dönemi Anadolu'sunda kullanılan Türk şahıs adlarından olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Espiye adının Farsça *Esp* kökünden türediği ve bunun *at* manasına geldiği yönünde iddialar bulunmaktadır.³³

Resim 1: Turnalı (Bereketli Köyü) Divan Camii (06.12.2025 tarihli saha çalışmasından).

2.2. Şeyh Şeref Zaviyesi

Ağlı'nın Turnalı köyünde kurulmuş olan bir diğer zaviye Şeyh Şeref Zaviyesidir. II. Bâyezid Dönemi evkaf kaydına göre zaviyenin tasarrufu Şeyh Şeref'ten sonra Şeyh Latif'e geçmiştir. Zaviye için 2 çiftlik vakfedilmiştir. Zaviyenin vakfına 10 hane ve 5 mücerred nüfus kayıtlı olup bu kişilerden 9 kalem vergi tahsis edilmiştir. Buna göre zaviyenin geliri 388 akçe olarak yazılmıştır. Söz konusu zaviye vakfında vergiye tabi üretim birimlerinden biri olarak bir bâb değirmen kaydı yer almaktadır.³⁴ Zaviyenin kuruluş tarihi bilinmemektedir. Ancak Şeyh Latif'in zaviyedarlık görevini Şeyh Şeref'ten devraldığını düşünürsek Candaroğulları hâkimiyeti esnasında kurulduğu sonucuna ulaşılabilir.

1530 senesi kayıtlarına göre zaviyeye tahsis edilmiş 2 çiftliğin nüfusu 13 hane ve 5 mücerrede yükselmiş ve geliri 550 akçe olarak kaydedilmiştir. 1560 tarihli defterde ise

³² Halaçoğlu, *Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar*, 816.

³³ Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1993), 255.

³⁴ *Kastamonu Vakıf Tahrir Defteri* (Muallim Cevdet, 75), 13b.

KARYEDEN KASABAYA: KASTAMONU-AĞLI ÖRNEĞİNDE ZAVİYELERİN İSKÂN VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN TEŞEKKÜLÜNE ETKİLERİ

zaviyenin geliri aynı kalmıştır. İlgili tarih itibarıyla Şeyh Said Fakih zaviyedarlık görevini ifa etmiştir.³⁵

Zaviyeden günümüze herhangi bir emare ulaşmamıştır. Ancak Turnalı (Bereketli) köyünde iki ayrı zaviyenin aynı yıllarda faaliyette olması yörenin stratejik önemini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda tıpkı Espiye Fakih Zaviyesi gibi Şeyh Şeref Zaviyesi de Turnalı yöresinde kazalar arası ulaşım yolları üzerindeki sosyal fonksiyonunu başarıyla icra etmiş, gelene geçene hizmet sunmuştur. Sözü edilen bu zaviyenin sosyal hizmet görevi, XX. yüzyılda Bereketli yöresinde mevcut bulunan köy konakları/misafir odaları eliyle ifa edilmiştir. Ancak yukarıda Espiye Fakih Zaviyesi ile ilgili de dile getirildiği üzere, zamanla yöredeki nüfus kaybından dolayı köy konakları da daha az çalışır duruma düşmüştür.

2.3. Gerçeğim Dede Zaviyesi

Gerçeğim Dede Zaviyesi, Ağlı Yeşilpınar Köyü Tekke Mahallesi'nde kurulmuştur. Burası ilçenin 8 km. kuzeybatısındadır. 1490'lı yıllara ait vakıf kaydına göre zaviyenin irşad makamında Dursun Fakih bulunmaktadır. Dursun Fakih, zaviyenin kurucusu olan Şeyh Hamza'nın oğludur. Buna göre zaviye Candaroğullarının son yıllarında veya Osmanlı Devleti'nin Kastamonu'daki iktidarının ilk yıllarında kurulmuş olmalıdır.

Şeyh Hamza, dönemin mutasavvıflarındandır. Halk anlatısına göre; Anadolu'da tasavvuf anlayışı içerisinde dünya zevklerinden arınmış, gerçek aşkın ateşi ile yanmış kimseler için kullanılan "Gerçek er" sıfatıyla anılmıştır. Bu şekilde zaviye, Gerçeğim Dede adıyla kaynaklara geçtiği kabul edilmiştir. Zaviye için Ağulu/Ağlı divanından hasılı 200 akçe olan bir çiftlik vakfedilmiştir.³⁶ Bu durum zaviye-vakıf ilişkisi içerisinde bölgedeki Türk yerleşme sisteminin kalıcı hale gelmesini ve merkezî otorite tarafından meşrulaştırılan tasavvuf erbablarının faaliyetlerinin ehemmiyetini açıkça göstermektedir. Zira bu zaviyenin kurulduğu bölgede halen yerleşim birimleri aktif olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Buna karşılık bahsi geçen bölgenin Tekke Mahallesi olarak anılması da zaviye kaynaklıdır. Zaviye, XV. yüzyılda Kastamonu bölgesinde kullanılan ulaşım ve ticaret yolları düşünüldüğünde Ağlı-Küre yol güzergâhı üzerindedir. Bu güzergâhın devamı Ağlı kalesine ulaşmaktadır.

³⁵ BOA, TT.d., 438, 659; BOA, TT.d., 456, 121.

³⁶ *Kastamonu Vakıf Tahrir Defteri* (Muallim Cevdet, 75), 53b; BOA. TT. d. 438, 635.

Resim 2: Gerçeğim Dede Türbesi (06.12.2025 tarihli saha çalışmasından).

Zaviyeden günümüze herhangi bir kalıntı kalmamıştır. Yukarıdaki her iki zaviyede görüldüğü üzere bu zaviyenin yerine getirdiği sosyal hizmet icrası da köy konağı/misafir odası üzerinden devam ettirilmiş, bir müddet sonra ise bu hizmet yolu da tıkanmıştır.

Gerçeğim Dede Türbesi ise ilçenin hemen kuzeyinde; Danacı Mahallesi-Aşağı Geriş Mahallesi ve Elles³⁷ Mahallesi civarında Doruk Tepesi'nde köy mezarlığı girişindedir. Burası aynı zamanda Geriş Türbesi Tepesi mevki adıyla kayıtlıdır.

Gerçeğim Dede Türbesi ile bahsi geçen zaviyenin bulunduğu Tekke Mahallesi arasında yaklaşık 8 km mesafe bulunmaktadır ki bunda elbette şaşılacak bir durum olmasa gerektir. Ancak sözü edilen zaviyenin günümüzdeki yerinin tam olarak tespit edilememesi, bu tesisin Gerçeğim Dede'nin türbesine daha yakın bir mevkide olması ihtimalini de akla getirmektedir.

Gerçeğim Dede'nin türbesi, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı tarafından yapılan araştırma sonucunda 24.04.2017 senesinde Ağlı Belediyesi tarafından restore edilmiştir. Bu durum bölgede Selçuklu ve Beylikler Döneminde kurulmuş veya faaliyette bulunmuş olan zaviyeler üzerine yapılan saha çalışmalarının olumlu yönde netice verdiğini, tarihî ve kültürel mirasın korunmasına vesile olduğunu göstermektedir.

2.4. Şeyh Süleyman Zaviyesi

Ağlı ilçesinde Kırlar mevkiinde, günümüzde mahalle statüsünde olan Ketenciler köyünün Tekke Mahallesinde kurulmuştur. Zaviyenin kurucusu Şeyh Süleyman hakkında detaylı bir bilgiye sahip değiliz. Zaviyenin hangi tarihte kurulduğu da kesin olarak bilinmemektedir. Sözü edilen zaviye ile ilgili olarak ilk vakıf kaydına Sultan II. Bâyezid Dönemi evkaf defterinde rastlamaktayız. Bu kayda göre Şeyh Süleyman neslinden olan Mevlânâ Sefa'nın meşruiyeti, padişah beratıyla hukukî bir zemine oturmuştur. Bu kayıttan açıkça anlaşılmaktadır ki; Mevlânâ Sefa'nın tasarruf hakkı baba-oğul ilişkisinden ziyade dede

³⁷ Bu isim, Ellez yani İlyas kelimesinden dönüşmüştür.

KARYEDEN KASABAYA: KASTAMONU-AĞLI ÖRNEĞİNDE ZAVİYELERİN İSKÂN VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN TEŞEKKÜLÜNE ETKİLERİ

veya büyük atadan kalma, kuşaklar arası bir süreklilik göstererek; evlatlık vakıf yoluyla korunmaktadır. Dolayısıyla 1490'lı yıllara ait bu kayıt bize zaviyenin Candaroğulları Döneminde kurulduğuna ve Şeyh Süleyman'ın da aynı beylik zamanında faaliyette bulunduğuna işaret etmektedir.

Zaviye için Ağulu divanına tabi Kırklar köyünden iki çiftlik vakfedilmiştir. Bu çiftliklerin toplam hasılı 210 akçe olarak kaydedilmiştir. Bu gelirin ziraî üretimden elde edildiği anlaşılmaktadır. İlgili vakıf kayıtlarında ayrıca Mevlânâ Sefa'nın Mübarek isimli azatlı kölesi de vakıf reayası arasında yer almıştır. Bu kayıt, Kastamonu ve dolayısıyla Ağlı yöresinde köle azat etme geleneğinin Candaroğulları zamanında olduğu gibi Osmanlıların ilk idari tasarruf dönemlerinde de devam ettirildiğini gösteren anlamlı bir örnek sunmaktadır. Vakıf kaydında geçtiği üzere nüfus yapısındaki mücerred/caba dağılımı ise ekonomik ve sosyal açıdan bölgenin zaviye odaklı büyüme gösterdiğine işaret etmektedir.³⁸ Bölgedeki tüm zaviyeler için geçerli olan bir diğer durum; yerel bir zaviyenin mülkiyet haklarının (vakıflarının) devlet otoritesi tarafından tasdik edilmesidir. Bu durum, zaviye şeyhlerinin veya tekyedarların sadece dinî liderler değil aynı zamanda devletin iskân politikasında resmen tanıdığı idari muhataplar olduğunu da ortaya koymaktadır.

Resim 3: Şeyh Süleyman Zaviyesi'nin şeyhlerinden birine ait olduğu düşünülen türbe (06.12.2025 tarihli saha çalışmasından).

Tekkenin bulunduğu Tekke Mahallesi'nin XIX. yüzyılda Kırklar Divanı'na bağlı olduğu görülmektedir. Kırklar Divanı ise Küre-i Nühâs (bugünkü Küre ilçesi) kazasına bağlı idi. Nitekim 1248/1832 tarihli belgede Kırklar Divanı bu şekilde Küre'ye bağlı gösterilmiştir.³⁹ Buna göre Şeyh Süleyman Zaviyesi'nin Kırklar Divanı köyleri başta olmak üzere Küre madenine ve

³⁸ *Kastamonu Vakıf Tahrir Defteri* (Muallim Cevdet, 75), 38b.

³⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Küre-i Nühâs Kazası Müslim Nüfus Defteri* (NFS.d.) No. 931.

kaza merkezine seyahat eden yolcular, maden işçileri ve diğer ihtiyaç sahibi kişiler için hizmet sunduğunu söylemek yerinde olacaktır. Dolayısıyla adı geçen bu zaviyenin kurulduğu alanın dikkatle seçildiğini belirtmek gerekir. Diğer yandan yapmış olduğumuz saha çalışmasında zaviyeden günümüze ulaşan herhangi bir emareye rastlanmamıştır ki bu durum yukarıda konu edindiğimiz diğer üç zaviyede de karşımıza çıkmıştı.

Tekke Mahallesi'nde; köy mezarlığının eteğinde, Şeyh Süleyman Zaviyesinin şeyhlerinden birine ait olduğu düşünülen bir türbe bulunmaktadır. Bu türbe binası 4×5 metre ebadında ahşap çatma tekniği ile inşa edilmiştir. Türbenin içerisinde köşeli bir mezar taşı bulunan, etrafı tuğla ile çevrilmiş bir kabir vardır. Türbenin dışında, hemen ön tarafında sarıklı bir mezar taşına sahip başka bir kabir daha mevcuttur. Türbenin düzlük bir alanda ve akarsuya yakın bir mevkide bulunması zaviyenin de aynı bölgede kurulmuş olabileceğini düşündürmektedir. Bahsi geçen mevkii eski Küre-Ağlı ana yol güzergâhındadır. Ayrıca yine zaviye şeyhlerinden birinin metfun olduğu düşünülen başka bir türbe, yukarıda bahsi geçen türbenin 2-2,5 km güney yönünde Sinan Mahallesi'nin köy yolu üzerindedir. Türbe, moloz veya kaba yontu taşlarla harçlı veya harçsız olarak bir araya getirilmiştir. Türbenin üzeri sonradan oluklu saç levhalar ile kapatılmıştır.⁴⁰ Şeyh Süleyman Zaviyesi ile yukarıda bahsi geçen Gerçeğim Dede Zaviyesi arasında dönemin yolculuk şartlarına göre yaklaşık yarım günlük bir mesafe bulunmaktadır.

Resim 4: Şeyh Süleyman Zaviyesi'nin şeyhlerinden birine ait olduğu düşünülen 2. türbe (06.12.2025 tarihli saha çalışmasından).

⁴⁰ Bahsedilen ikinci türbenin koordinatları: 41,68549 K, 33, 57522 D.

KARYEDEN KASABAYA: KASTAMONU-AĞLI ÖRNEĞİNDE ZAVİYELERİN İSKÂN VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN TEŞEKKÜLÜNE ETKİLERİ

2.5. Elvan Dede Tekkesi/Zaviyesi

Kastamonu Sancağının Daday Kazasına tâbi Azdavay Nahiyesine bağlı Alınviran Köyünde olduğuna dair görüş ileri sürülmüştür. Alınviran Köyü, eskiden halk arasında Elveren adıyla da bilinmekte olup burası günümüzde Ağlı ilçesine bağlı Selmanlı ve Kabacı isimli köyler ile bunlara bağlı mahallelerin bulunduğu sahayı içerisine almakta idi.⁴¹ Selmanlı ve Kabacı köyleri, eskiden beri Azdavay Kazasına bağlı olup, 1990 yılında yapılan idari bir değişiklikle Ağlı'ya bağlanmışlardır.⁴² Selmanlı Köyü, bugün Ağlı ilçe merkezinin 10 km. kadar kuzeybatısında bulunmaktadır.

Azdavay Kazasına tâbi gösterilmiş olan Elvan Dede Tekkesi Vakfı ile ilgili varidat muhasebesi kayıtlarını gösteren 1269/1853 tarihli belgede⁴³ bu tekkenin Azdavay'ın hangi köyünde olduğuna dair bir not düşülmemiştir. Yine Kastamonu Sancağı vakıfları âşâr bedelleriyle ilgili muhasebe kayıtlarını ihtiva eden 1274/1858 tarihli defterde Azdavay Kazası'na tâbi Elvan Dede Tekkesi'nden bahsedilmiştir. Bu kayıtta tekkenin vakfının Azdavay Kazası'nın Turnalı Divanı'nda olduğu belirtilmiştir.⁴⁴ Aynı sayfada Azdavay Kazası'nda Şeyh Espiye Tekkesi de zikredilmiş olup bu tekkenin vakfının da Turnalı Divanı'ndan çıkmakta olduğu belirtilmiştir.⁴⁵ Sözü edilen bu zaviyeden yukarıda Espiye Fakih Zaviyesi adıyla bahsedilmiştir.

Elvan Dede Zaviyesi'nin yukarıda zikri geçen Alınviran Divanı'na bağlı Tekke Köyü'nde olduğu anlaşılmaktadır. Burası ise günümüzde Selmanlı Köyü'nün Kadı ve Baloğlu isimli mahalleleri ile Kabacı Köyü'nün Keller Mahallesi arasına tekabül etmektedir. Söz konusu mevkiinin tarihî bir ulaşım yolu üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu manada Kabacı ve Selmanlı köyleri arasında bulunan tekke, doğudan batıya uzanan Küre-Azdavay ulaşım güzergâhı üzerinde bulunan meskûn bir mahalde hizmet sunmuş kabul edilebilir.

⁴¹ 1261/1845 tarihli bir kayıtta Azdavay Kazası Alınviran Divanı'na bağlı köyler şu şekilde gösterilmiştir: Selmanlı (bugün Ağlı ilçesine bağlı), Şahin (bugün Selmanlı Köyüne bağlı Şahin Mahallesi), Kuru (bugün Selmanlı Köyüne bağlı Kuru Mahallesi), Bilal, Karasu (?), Kabacı (bugün Ağlı ilçesine bağlı Kabacı Köyü), Halil (bugün Kabacı Köyünün Halil Mahallesi), Karapınar (bugün Kabacı Köyünün Karapınar Mahallesi), Murtaza (bugün Kabacı Köyünün Murtazaoğlu Mahallesi), Kuş, Tekke, Keller (bugün Kabacı Köyünün Keller Mahallesi). Bkz. Osmanlı Arşivi (BOA), *Maliye Varidat Kalemi Alınviran Divanı Temettuat Defteri* (ML.VRD.TMT.d.), No.3019.

⁴² Bkz. T.C. Resmî Gazete, 20 Mayıs 1990, Sayı: 20523,38.

⁴³ Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf Defterleri* (EV.d.) No. 14539, 2a.

⁴⁴ BOA. EV.d. Nr.16350, vr.9b; Bahse konu Alınviran, 1248/1833 tarihli bir kayıtta ise Azdavay Kazası'na bağlı Turnalı Divanı'nın Alınviran Köyü olarak zikredilmiştir. Bkz. Osmanlı Arşivi (BOA), *Azdavay Kazası Müslim Nüfus Defteri* (NFS.d.) No. 848, 59.

⁴⁵ BOA. EV.d. Nr. 16350, 9b.

Resim 5: Selmanlı Köyü Camii (06.12.2025 tarihli saha çalışmasından).

Elvan Dede Tekkesi'nin kurucusunun, yöreye yakın bir mesafede bulunan Turnalu/Bereketli'de de zaviyesi olan Espiye Fakih olduğuna dair iddia mevcuttur.⁴⁶ Ancak Elvan Dede adlı tarihî bir şahsiyetin yaşamış olduğu da bilinmektedir. Nitekim Kastamonu şehir merkezinde Candaroğlu I. Süleyman Paşa zamanında bu hükümdarın tavassutuyla açılan Mevlevihane'nin ilk şeyhinin Dede Sultan lakaplı zat olduğu tespit edilmiş, Dede Sultan'ın vefatını müteakiben ise mevlevî şeyhi olarak halifesi Elvan Dede'nin tayin olunduğuna dair görüş belirtilmiştir. Bu durumda Dede Sultan XIV. yüzyıl ilk yarısında ve halifesi Elvan Dede ise XIV. yüzyılın ortalarında yaşamış ve faaliyet göstermişlerdir. Konu hakkında malumat sunan Hüsameddin Dede, Mevlevihane'nin Süleyman Paşa tarafından Dede Sultan namına yaptırıldığını beyan etmiş ve Süleyman Paşa ile Dede Sultan'ın ve halifesi Elvan Dede'nin mezarlarının Mevlevihane yakınlarındaki kabristanda olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁷ Buradan hareketle Elvan Dede'nin Ağıl yöresinde Candaroğulları Beyliği zamanında kendi adına bir zaviye inşa ettirdiği ve kendisinin de Kastamonu şehir merkezinde metfun bulunduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Ancak buna dair yeni bilgi ve belgelere de ihtiyaç olduğu bellidir.

Elvan Dede Tekkesi'nin XX. yüzyıl başlarına kadar hizmet verdiği anlaşıyor. Daha sonra ise bu zaviyenin işlevini, yöredeki köy konakları/misafir odaları devam ettirmiştir.

3. Zaviyelerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri

Yukarıda da ele aldığımız üzere Ağıl'da Candaroğulları Döneminde kurulan bu zaviyeler; Türk fethiyle birlikte bölgenin çehresine yansımış bulunan şümüllü müesses nizamın ve sosyo-kültürel gelişmelerin en güçlü dayanaklarından biri olmuşlardır. Türkmen

⁴⁶ Bkz Çifçi, *Kastamonu Camiler-Türbeler ve Tarihî Eserleri II*, 5.

⁴⁷ Bkz. *Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi*, Dosya Nr.49/15. Buradan naklen Hayri Yıldırım, *Konya Mevlânâ Müzesi Arşiv Belgelerine Göre Kastamonu Mevlevihanesi*, (Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020), 20,22,57.

KARYEDEN KASABAYA: KASTAMONU-AĞLI ÖRNEĞİNDE ZAVİYELERİN İSKÂN VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN TEŞEKKÜLÜNE ETKİLERİ

şeyh ve dervişler fütühat, irşat, gaza ve iskân faaliyetleri ile açtıkları yurtlarda; ulaşım ve haberleşmenin sağlanmasını, ticaret ehlinin ve yolcuların ağırlanmasını, derbentlerin ve stratejik noktaların güvenliğini, toplumun maneviyatının yükselmesini ve yörenin asayişini sağlamışlardır.⁴⁸ Bu en temel vazifeleri, Türkmen dervişleri ve diğer sûfi zümreleri Ağlı yöresinde kurdukları zaviyeler ile gerçekleştirmişlerdir. Batısında Azdavay ve Daday'ı, doğusunda Devrekâni ve Seydiler'i, kuzeyinde Küre'yi ve güneyinde Kastamonu merkez kazasını birbirine bağlayan konumuyla Ağlı; stratejik ve hareketli bir geçiş güzergâhı olmuştur. Bu bölgede güvenlik ve yolcuların ihtiyaçları zaviyeler tarafından karşılanmıştır. Zaviyelerin kurulduğu köylerde yer ve mevki isimlerinin Türkçe oluşu ve kaynaklarda gayrimüslim nüfusuna dair bilgilerin bulunmaması yörenin Türkler tarafından şenlendirildiğini; imar ve iskâna açıldığı göstermektedir. Bölgede XV. yüzyılda tespit edilen köylerden bir kısmı varlığını günümüze kadar sürdürememiş olmasına rağmen zaviyelerin bulunduğu köyler yaklaşık 6 asırlık bir süre içerisinde mevcudiyetlerini korumayı başarmışlardır.

Kastamonu'da Selçuklulardan itibaren başlayan, Çobanoğulları ve Candaroğulları döneminde yoğunlaşarak Osmanlı hâkimiyetine intikal eden Ahilik müessesesi sosyal ve kültürel hayatın şekillenmesinde mühim bir yere sahip olmuştur. Ünlü seyyah İbn-i Battuta da Kastamonu-Sinop yol güzergâhı üzerinde, yüksek bir mevkiye kurulup Ahiler tarafından onarılmış olan bir zaviyede konaklamıştır.⁴⁹ Bölgede varlık gösteren Ahi Tekkesi, Ahi Bâyezid Tekkesi, Ahi Çelebi Zaviyesi, Ahi Arslan Zaviyesi, Ahi Seydi Zaviyesi, Ahi Şorba (Şorva) Zaviyesi başta gelen Ahi zaviyelerindendir. Bunun dışında Kastamonu'da mevcut olan zaviyelerin isimlerinde Ahi unvanı geçmese bile bir kısmının da Ahilik esasları çerçevesinde varlık gösterdikleri bilinmektedir.⁵⁰ Ağlı'da ele aldığımız zaviyelerin kurucularının isimlerinde Ahi unvanı bulunmamaktadır. İlerleyen yıllarda irşat makamında bulunanların da Ahi olduklarına yönelik herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak bu durum yörede Ahiliğe dayalı bir kültür etkileşimi olmadığı anlamına gelmez. Nitekim incelediğimiz bölgenin yakınlarında bulunan Ağulu (Ağlı) ve Devrekâni'de Pazar yeri ve dükkânlarda bu geleneğe uygun olarak faaliyetlerin sürdürüldüğü bilinmektedir.

Bölgede kurulan zaviyelerin tamamı kurucularının isimlerini almıştır. Zaviyeleri kuran Türkmen dervişleri; fakih, şeyh ve dede unvanları ile anılmışlardır. Dede unvanı Mevlevî ve Bektaşî tarikatları içerisinde sıklıkla kullanılmaktadır. Ancak bu tarikatlar Anadolu'da yaygınlaşmadan önce de Türkler arasında saygınlık ifadesi olarak "dede ve ata" gibi lakaplar kullanılıyordu. Korkut Ata veya Dede Korkut bu durumun en bariz örneklerindendir. Anadolu'da dedeler ermiş kimseler olarak halk tarafından büyük saygı görmüşlerdir. Kabirleri de yatır veya türbe olarak asırlar boyunca mühim ziyaret yerleri olmuştur.⁵¹ Ağlı'da da Gerçeğim Dede Zaviyesi'nden günümüze herhangi bir emare ulaşmamış olsa da Gerçeğim Dede'nin türbesi onarılmıştır. Bölgede zaviye şeyhlerinin kabirlerinin bulunduğu tüm türbeler yöre halkı tarafından korunan ve saygı duyulan manevi merkezlerdir.

⁴⁸ Zekeriya Işık, "Hasan Balım Sultan Zaviyesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tarihi", *Turkish Studies Sosyal Bilimler* 13/3 (Ocak 2018), 64.

⁴⁹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2024), 230.

⁵⁰ Cevdet Yakupoğlu, "Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler", *Erdem* 55 (Aralık 2009), 167.

⁵¹ Süleyman Uludağ, "Dede", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Şubat 2026), 76.

İncelediğimiz zaviyelere ait tarihî vesikalarda Türk-İslam döneminde sıklıkla kullanılan şahıs adlarına rastlanmıştır. Abdullah, İsmail, İbrahim, Musa, Nasuh, Hasan Fakih, Şeyh Saray, Ali, Hacı, Ramazan, Firuz ve İvaz gibi isimler dikkat çekmektedir. Bu durum Türk-İslam kültürünün zaviyeler etrafında şekillendiğinin başka bir ispatıdır. Ayrıca belgelerde geçen şeyh, fakih, seyyid gibi unvanlar, XV. yüzyılda Kastamonu'daki toplum yapısının belirli zümrelerini temsil etmektedir. Bu durum bölgedeki sosyal hiyerarşinin hem ilmî hem de sosyal bir yönünün olduğunu ve bu zümrelerin reaya üzerinde etkileyici bir tesiri bulunduğunu göstermektedir.

Kastamonu geneline kıyasla nispeten küçük sayılabilen bir havalide bulunan bu beş zaviye, sadece yolcuların ağırlanması ve bölgenin güvenliğini sağlamak ile sınırlı kalmamış; kırsal bölgelerde yürütülen eğitim faaliyetlerini de üstlenmiştir. Zaviyeler aynı zamanda İslam bölgeleri arasında tasavvufi ve kültürel etkileşim merkezleri olmuşlardır. Bunun dışında zaviyeler, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın da yürütüldüğü kurumlar olmuşlardır. Buralarda cenaze merasimleri ile düğün, bayram, mevlit gibi etkinlikler düzenlenmiş; ahalinin birlik ve beraberlik duygusu pekiştirilmiştir. Zaviyeler vasıtasıyla bölgeye yerleşen bu gelenekler günümüzde de sürdürülmektedir. Bu geleneklerden biri de zaviye kültürünün uzantılarından olan köy odası/misafir odası/köy konağı geleneğidir.⁵² Zaviyelerdeki misafir ağırlama, yemek verme, düğün cenaze gibi ahaliyi bir araya getiren etkinlikler günümüzde köy konaklarında gerçekleştirilmektedir. Ağlı ilçesindeki yüzey araştırmamızda her köyün camisinin yakınında bir köy odası/konağı bulunduğu görülmüştür. Daha önce okul olarak faaliyet gösteren bu binalar, köy okullarının kapatılmasının ardından köy konağı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Buralar köy ahalisinin toplantı yerleridir. Özellikle Türk kültüründe İslamiyet öncesi dönemden itibaren süre gelen sofraya kurup, yemek verme ve misafir ağırlama âdetleri Ağlı'da devam etmektedir. Bunun dışında Kurban Bayramlarında ihtiyaç sahiplerine kurban paylarının dağıtılması da köy konaklarında gerçekleştirilir. Türk kültürünün kadim âdetlerinden biri olan toy/düğünler de Ağlı'da üç gün sürmektedir. Düğüne davet amaçlı köy halkına börek dağıtılmaktadır.⁵³ Zaviyelerin Ağlı yöresinde bıraktıkları en önemli tesirlerden biri de çevre köylerde yaşayan reayanın çocuklarının ve gençlerinin hususi bir terbiyeden geçirilerek bunların yüksek ahlaki değerlere sahip birer fert olarak geleceğe hazırlanmalarında kendisini göstermiştir. Bu manada Ağlı yöresi zaviyeleri, tıpkı Kastamonu genelinde ve tek mil Anadolu coğrafyasında olduğu gibi, Müslüman ahalinin İslâmî geleneklere uygun bir şekilde ve eski Türk fazilet ve erdeminin devamı niteliğinde bir hayat sürmelerinin baş garantörü olmuşlardır. Çünkü bu tesislerde zaviye şeyhi liderliğinde sıkı bir ast-üst ilişkisi içerisinde büyüğe saygı, küçüğe şefkat gösterme duygusu aşılansmış; din, dil, cinsiyet ayrımı yapmaksızın herkese adaletle muamele etme öğretisi icra edilmiş; bütün canlılara merhametle muamele etme hasleti ortaya konulmuş; harama el uzatmayan, çalıp çırpmayan, kamu malına el uzatmayan ve fuhşiyattan uzak bir hayat yolu benimseyen sağlam ruhlu genç nesiller yetiştirilmiştir. Bu sayede bahse konu bu coğrafya, Osmanlı ülkesinde 17. Asır ortalarından itibaren kendini hissettirmeye başlamış olan sosyal ve ekonomik buhrandan mümkün olduğu kadar az etkilenmiştir. Öyle olduğu içindir ki yörede herhangi bir siyasi kargaşaya ve başkaldırı eylemine tesadüf edilmemiştir. Netice olarak Ağlı yöresi zaviyeleri;

⁵² Kurt, "Hacı İbrahim Zaviyesi Örneği", 72-77.

⁵³ Çetin Kesim (Bereketli Köyü Muhtarı), Kişisel Görüşme, 20 Şubat 2026; Turgay Aksay (Selmanlı Köyü Muhtarı), Kişisel Görüşme, 20 Şubat 2026; Adem Köse (Yeşilpınar Köyü Muhtarı), Kişisel Görüşme, 20 Şubat 2026.

KARYEDEN KASABAYA: KASTAMONU-AĞLI ÖRNEĞİNDE ZAVİYELERİN İSKÂN VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN TEŞEKKÜLÜNE ETKİLERİ

Kastamonu'nun kuzeyine açılan bir kapısı konumundaki bu beldenin sadece Beylikler dönemine değil Osmanlı idaresinin sonuna kadar devam eden dört asırlık uzun bir zaman dilimine de sosyal, kültürel ve iktisadi yönlerden damga vurmayı başarmışlardır.

Sonuç

1071 Malazgirt Zaferinin akabinde peyderpey Türk hâkimiyetine giren Kastamonu yöresinde yoğun bir Türkleşme süreci başlamıştır. Çeşitli Türk kavimleri ve Oğuz boylarına mensup Türkmen aşiretleri ile beraber Anadolu'ya farklı yollardan giren Türkmen dervişleri hem gaza faaliyetlerine katılmış hem de ıssız ve harabe olan bölgelere köyler kurarak yurt açıcı kimseler olmuşlardır. Böylece Kastamonu sadece Bizans'a karşı verilen mücadele için uygun bir saha olmayıp aynı zamanda da Küre (İsfendiyyar) ve Ilgaz Dağları arasında kalan korunaklı ve verimli coğrafi avantajları ile Türkmen aşiretleri ve kolonizatör dervişler için cezbedici bir yurt olmuştur. Nitekim XV. yüzyıl öncesinde sadece Kastamonu ili güncel sınırları içerisinde 100'ün üzerinde zaviyenin kurulmuş olması bu durumun ispatı niteliğindedir. Kastamonu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde inşa edilen tekke ve zaviyeler; kaza ve nahiyeler arasında güvenli ulaşımın sağlanması, yolcuların yeme-içme ve barınma ihtiyaçlarının karşılanması, tasavvuf anlayışının benimsenmesi, huzur ve güvenlik ortamının bölgede tesis edilmesi için devlet tarafından vakıflar yoluyla desteklenmiştir. Derviş, şeyh, abdal gibi unvanlarla anılan tasavvuf ehli kimseler, devlet desteği veya kendi imkânlarıyla faaliyete geçirdikleri zaviyeleri ile Türk-İslam mührünü bölgeye naksetmişlerdir. Zamanla çevresinde mahalle ve köyler meydana gelen ve yerleşim birimlerinin kalıcı hale gelmesine vesile olan bu tesisler yörenin imarına ve ekonominin canlanmasına da vesile olmuşlardır.

Türkler tarafından kurulmuş köylerden biri olan Ağulu, zamanla ilçe statüsü alarak Azdavay, Küre, Devrekâni ve Daday ilçelerine tabi köylerin buraya bağlanması ile günümüzdeki idarî şeklini almıştır. Ağlı ilçesi sınırları içerisinde kalan zaviyeler, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı hâkimiyeti esnasında Devrekâni ve Azdavay nahiyelerine tabi bulunmaktaydılar. Bunlardan Espiye Fakih Zaviyesi ve Şeyh Şeref Zaviyesi Azdavay nahiyesinde bulunan Turnalı divanında kurulmuş idi. Zaviyelerin kurulduğu bu bölge batıdan Pınarbaşı-Azdavay hattını doğuya doğru Seydiler-Devrekâni hattına bağlayan merkezi bir yerdir. Ayrıca Daday kazası ile Küre kazasının sınırına yakın bir konumdadır. İki zaviyenin de kuruluş tarihi tespit edilememiştir. Ancak Turnalı yöresinde I. Süleyman Paşa'nın oğlu Ali Candar tarafından inşa ettirilen Turnalı Cami'nin 1333 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır. 1490'lı yıllara ait evkaf kaydında da Espiye Fakih isimli bir çiftliğin camiye vakfedildiği bilgisi bulunmaktadır. Buna göre Espiye Fakih Zaviyesi'nin de cami ile yakın tarihlerde inşa edildiği tahmin edilebilir. Aynı şekilde II. Bâyezid Dönemi kayıtlarına göre Şeyh Şeref Zaviyesi'nin de Candaroğulları hâkimiyetinin son dönemlerinde faaliyete geçtiği anlaşılmaktadır. Azdavay nahiyesinde kurulan bir diğer zaviye de Elvan Dede Zaviyesi/Tekkesi'dir. Zaviyenin kuruluş tarihi bilinmemekte olup, XV. yüzyıl kayıtlarında da hakkında herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Elvan Dede Tekkesi Küre-Azdavay hattı üzerinde bulunmaktadır. Tekke XX. yüzyıla kadar hizmet vermiştir.

Şeyh Süleyman Zaviyesi ve Gerçeğim Dede Zaviyesi ise Devrekâni nahiyesi sınırları içerisinde bulunmaktaydı. Gerçeğim Dede Zaviyesinin Candaroğulları hâkimiyetinin son yıllarında kurulmuş olduğu 1490'lı yıllara ait kayıtlar sayesinde anlaşılabilmektedir. Zaviyenin kurucusu olan Şeyh Hamza'nın dönemin tasavvuf anlayışının bir neticesi olarak

“Gerçek-er” sıfatını aldığı, kabul edilen bir görüş olmuştur. Buna istinaden zaviyenin ismi kaynaklara Gerçeğim Dede Zaviyesi olarak geçmiştir. Gerçeğim Dede, Küre-Ağlı yol güzergâhı üzerinde kurulmuştur. Bu zaviyeye yarım günlük bir mesafede ise Şeyh Süleyman Zaviyesi bulunmaktadır. Şeyh Süleyman ve zaviyenin kuruluş tarihi hakkında kesin bilgiler mevcut değildir. Ancak II. Bâyezid Dönemi kayıtlarına göre Candaroğulları döneminde inşa edildiği tespit edilmiştir. İki zaviye için de Ağulu divanından vakıf yapılmıştır.

Bu bilgilere göre ele almış olduğumuz zaviyelerin genel manada Candaroğulları döneminde kurulduğu tespit edilmiştir. Zaviyeler, etrafında bulunan yerleşim birimlerini kalıcı hale getirmiştir. Günümüzde varlığını devam ettiren köylerde yapmış olduğumuz saha çalışmasında zaviye binalarına ait herhangi bir emarenin günümüze ulaşmadığı görülmüştür. Buna karşılık zaviye şeyhlerinin kabirlerinin bulunduğu türbelerin bir kısmı restore edilmiş bir kısmı ise nispeten daha az korunaklı olarak varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Bölgede bulunan bu zaviyeler, umumiyetle kurucu şeyhinin adını almıştır. Zaviye vakıflarının tasarrufu evlatlık vakıf olarak asırlarca şeyhler tarafından yürütülmüştür. Sonuç olarak Ağlı yöresinin Türkleşme süreci sadece askerî bir fetihle sınırlı kalmamış, zaviyeler aracılığıyla sosyal ve manevi bir inşa süreciyle tamamlanmıştır. Bu çalışma, Ağlı özelinde zaviyelerin yerel tarihteki kurucu rolünü belgelere dayalı olarak ortaya koyarken; Türk iskân politikasının başarısının, coğrafi şartlar ile vakıf kurumlarının uyumlu bir şekilde birleşmesine dayandığını da göstermiştir. Son olarak bu çalışma ile Ağlı zaviyelerinin, bölge insanının yüksek ahlaki değerlerinin oluşmasında da ne denli etkin bir role sahip olduğuna dair açık ve anlaşılabilir bir tablo çizilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

BOA, Osmanlı Arşivi. *Azdavay Kazası Müslim Nüfus Defteri (NFS.d.)*. Nr.848.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf Defterleri (EV.d.)*. Nr.14539.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf Defterleri (EV.d.)*. Nr.16350.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet Anadolu Defteri (937/1530) II*. Haz. Ahmet Özkılınç vd. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1994.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Kastamonu Sancağı Mufassal Tapu Tahrir Defteri [TT.d.]*. Nr. 23m.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Kastamonu Sancağı Mufassal Tapu Tahrir Defteri [TT.d.]*. Nr. 456.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

BOA, Osmanlı Arşivi. *Küre-i Nühâs Kazası Müslim Nüfus Defteri (NFS.d.)*. No.931.
<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

KARYEDEN KASABAYA: KASTAMONU-AĞLI ÖRNEĞİNDE ZAVİYELERİN İSKÂN VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN TEŞEKKÜLÜNE ETKİLERİ

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maliye Varidat Kalemi Alınviran Divanı Temettuât Defterleri* (ML.VRD.TMT.d). Nr. 3019. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>

Kastamonu Sancağı Vakıf Tahrir Defteri. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, 75, 1a-104b. <https://ataturkitapligi.ibb.gov.tr/>

Kastamonu Vilâyet Sâlnâmesi-1314 (1896). Kastamonu: Kastamonu Vilâyet Matbaası, 1896. <https://isamveri.org/>

Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi (KMMA). Dosya Nr.49/15. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/>

T.C. *Resmî Gazete*. "Yürütme ve İdare Bölümü". Sayı: 20523 (20 Mayıs 1990). <https://resmigazete.gov.tr/>

Tetkik Eserler

Abu Hayyan. *Kitab Al-İdrak Li-Lisan Al-Atrak*. çev. Ahmet Caferoğlu. İstanbul: Evkaf Matbaası, 1931.

Ağlı Belediyesi. "İlçemizi Tanıyalım". (Erişim 16 Ocak 2026), <https://www.agli.bel.tr/ilcemizi-taniyalim>.

Behçet, Mehmet. *Kastamonu Eski Eserleri*. haz. M. S. Cihangir. Kastamonu: Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları, 1. Basım, 1998.

Çıfci, Fazıl. *Kastamonu Camiler-Türebeler ve Tarihî Eserleri*. 2 Cilt. İstanbul: Meteor Yayınevi, 6. Baskı, ts.

Halaçoğlu, Yusuf. *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar, (1453-1650)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Basım, 2009.

Işık, Zekeriya. "Hasan Balım Sultan Zaviyesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tarihi". *Turkish Studies Sosyal Bilimler* 13/3 (Ocak 2018), 62-80. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13074>.

İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 3. Basım, 2024.

Koca, Salim. "Diyar-ı Rum"un (Roma Ülkesi/Anadolu) Türkiye Hâline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", *Eski Ön Asya Uygarlıklarından Günümüze Anadolu'da Türk Varlığı*, ed. Zekeriya Türkmen, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1. Basım, 2008.

Kurt, Selami. "Osmanlı Vakıflarının Kırsal Kesimdeki Sosyo-Kültürel ve İktisadi Hayata Etkisi: Hacı İbrahim Zaviyesi Örneği". *Vakıflar Dergisi* 64/2 (Aralık 2025), 163-188. <https://doi.org/10.33419/aamd.1195587>.

Mateos, Urfalı. *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. çev. Hrant D. Andreasyan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Basım, 2019.

Tansu Geyiklioğlu & Cevdet Yakupoğlu

Tosunoğlu, Ayşe. *Tapu Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.

Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1. Basım, 1971.

Turan, Refik. "Selçuklular Döneminde Kastamonu". *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*. 1-6. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1989.

Türkay, Cevdet. *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1. Basım, 2001.

Uludağ, Süleyman. "Dede", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Şubat 2026. <https://islamansiklopedisi.org.tr/dede>.

Umar, Bilge. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1. Basım, 1993.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 8. Basım, 2019.

Yakupoğlu, Cevdet. "Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler", *Erdem* 55 (Aralık 2009), 157-174. <https://izlik.org/JA85KM45TP>.

Yakupoğlu, Cevdet. *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi (Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu) XIII-XV. Yüzyıllar*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2. Basım, 2023.

Yakupoğlu, Cevdet-Musalı, Namiq. "Kastamonu Turnalı Camii'nde Candaroğulları ve Osmanlılar Zamanına Ait Yeni Bulunmuş Vakıf Hatim Cüzleri". *Vakıflar Dergisi* 54/2 (2020), 201-233. <https://doi.org/10.16971/vakiflar.704115>.

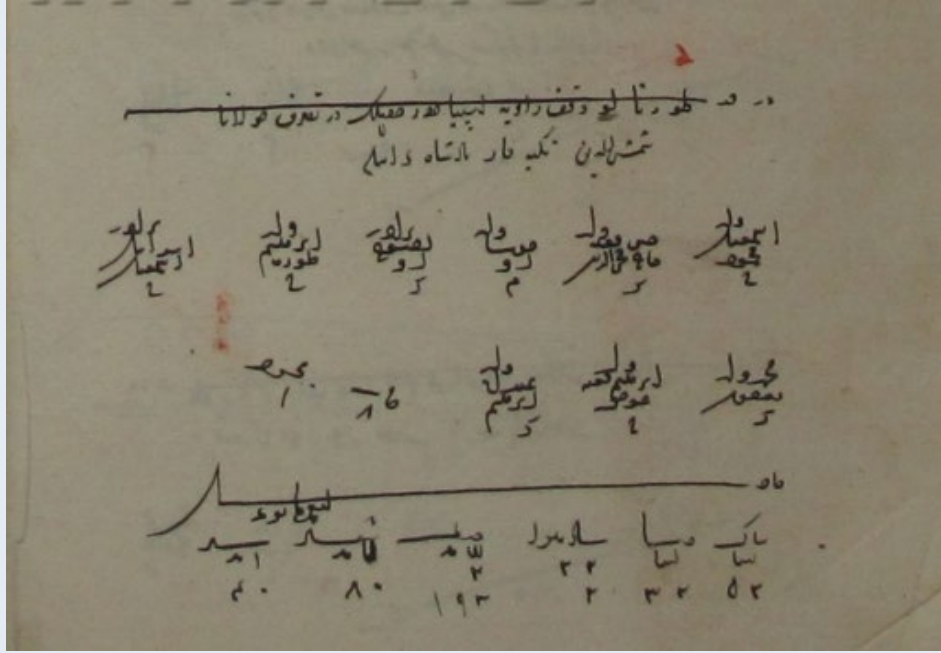
Yıldırım, Hayri. *Konya Mevlânâ Müzesi Arşiv Belgelerine Göre Kastamonu Mevlevihanesi*, Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Yücel, Yaşar. *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, 1991.

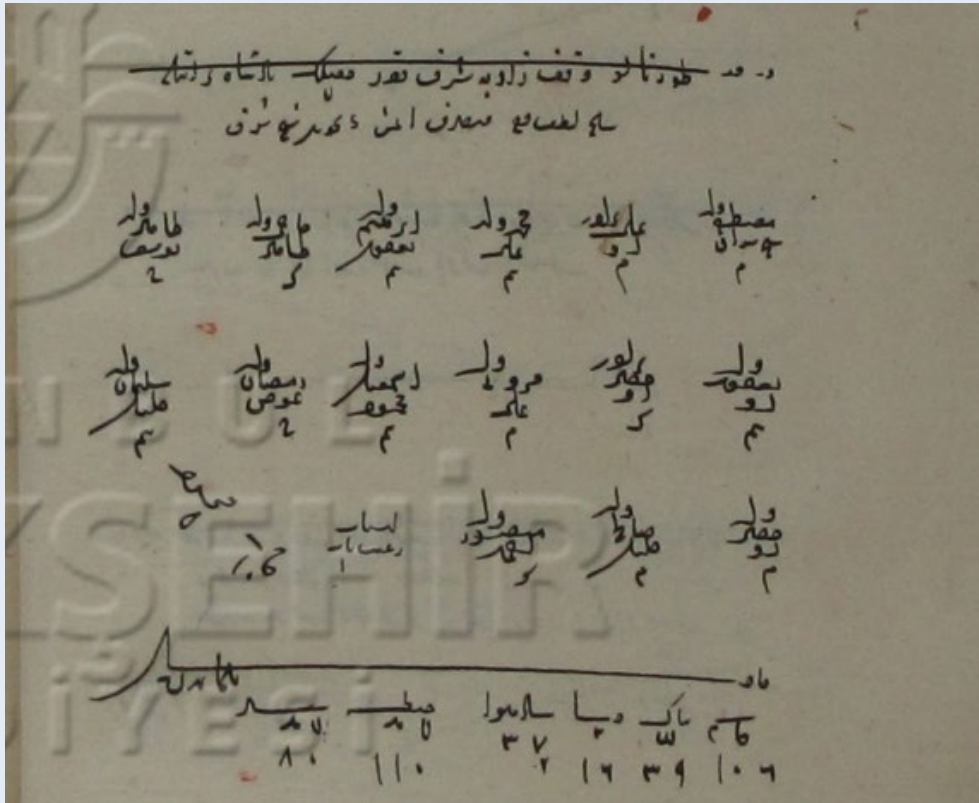
KARYEDEN KASABAYA: KASTAMONU-AĞLI ÖRNEĞİNDE ZAVİYELERİN İSKÂN VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN TEŞEKKÜLÜNE ETKİLERİ

Ekler

Ek 1: Espiye Zaviyesi'nin 1490'lı Yıllara Ait Vakıf Kaydı.⁵⁴

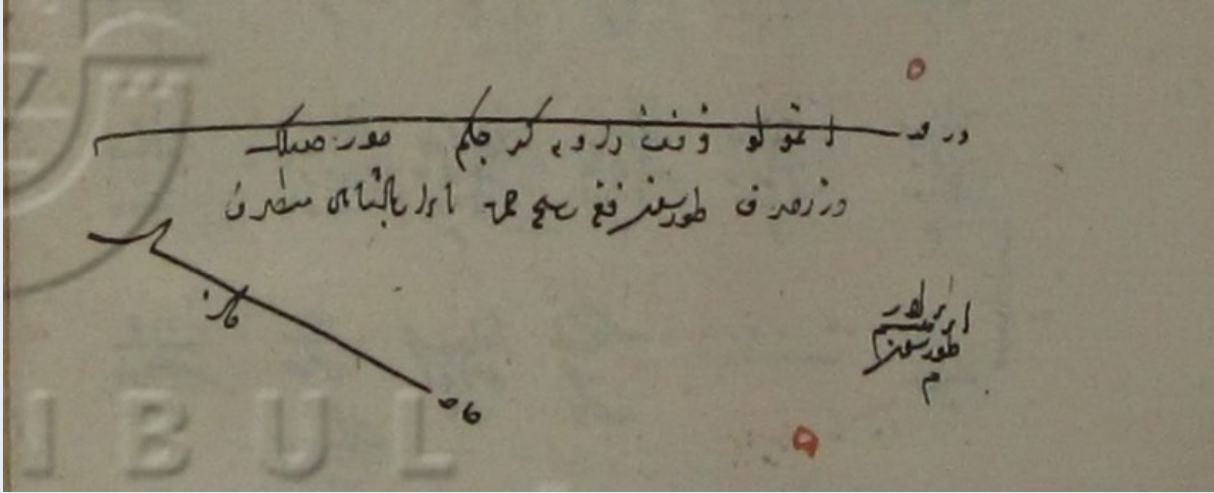
Ek 2: Şeyh Şeref Zaviyesi'nin 1490'lı Yıllara Ait Vakıf Kaydı.⁵⁵

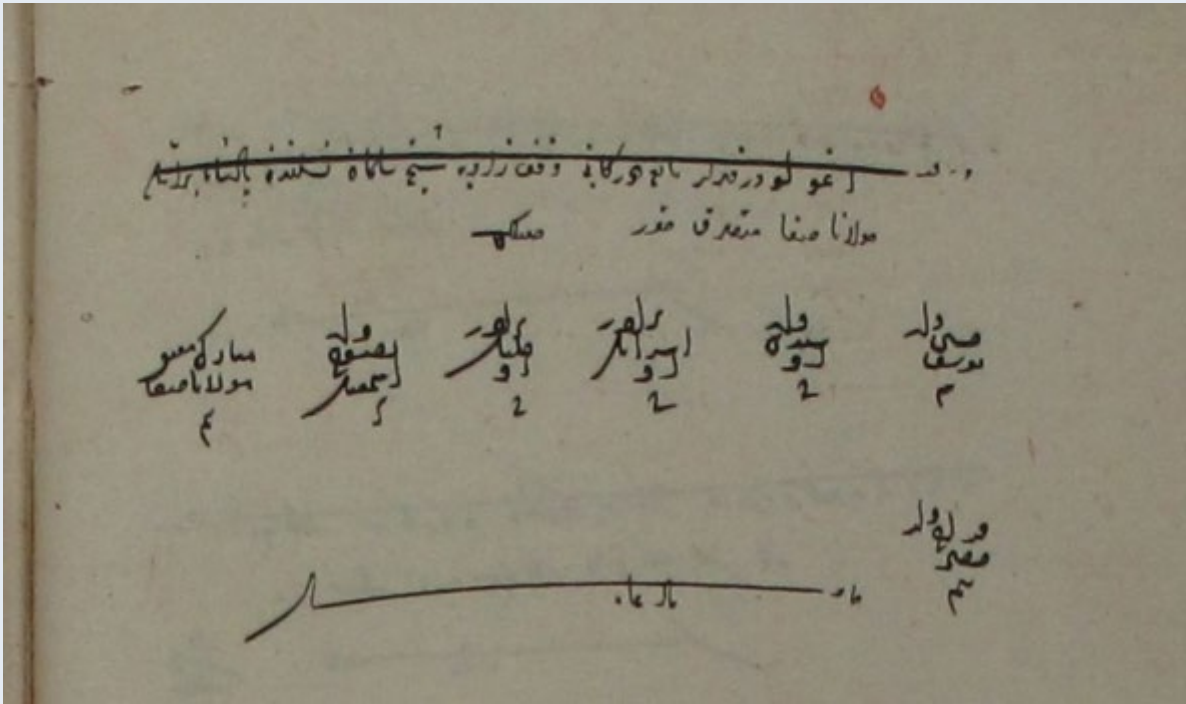
⁵⁴ Kastamonu Vakıf Tahrir Defteri (Muallim Cevdet, 75), 12b.

⁵⁵ Kastamonu Vakıf Tahrir Defteri (Muallim Cevdet, 75), 13b.

Ek 3: Gerçeğim Dede Zaviyesi'nin 1490'lı Yıllara Ait Vakıf Kaydı⁵⁶

Ek 4: Şeyh Süleyman Zaviyesi'nin 1490'lı Yıllara Ait Vakıf Kaydı⁵⁷

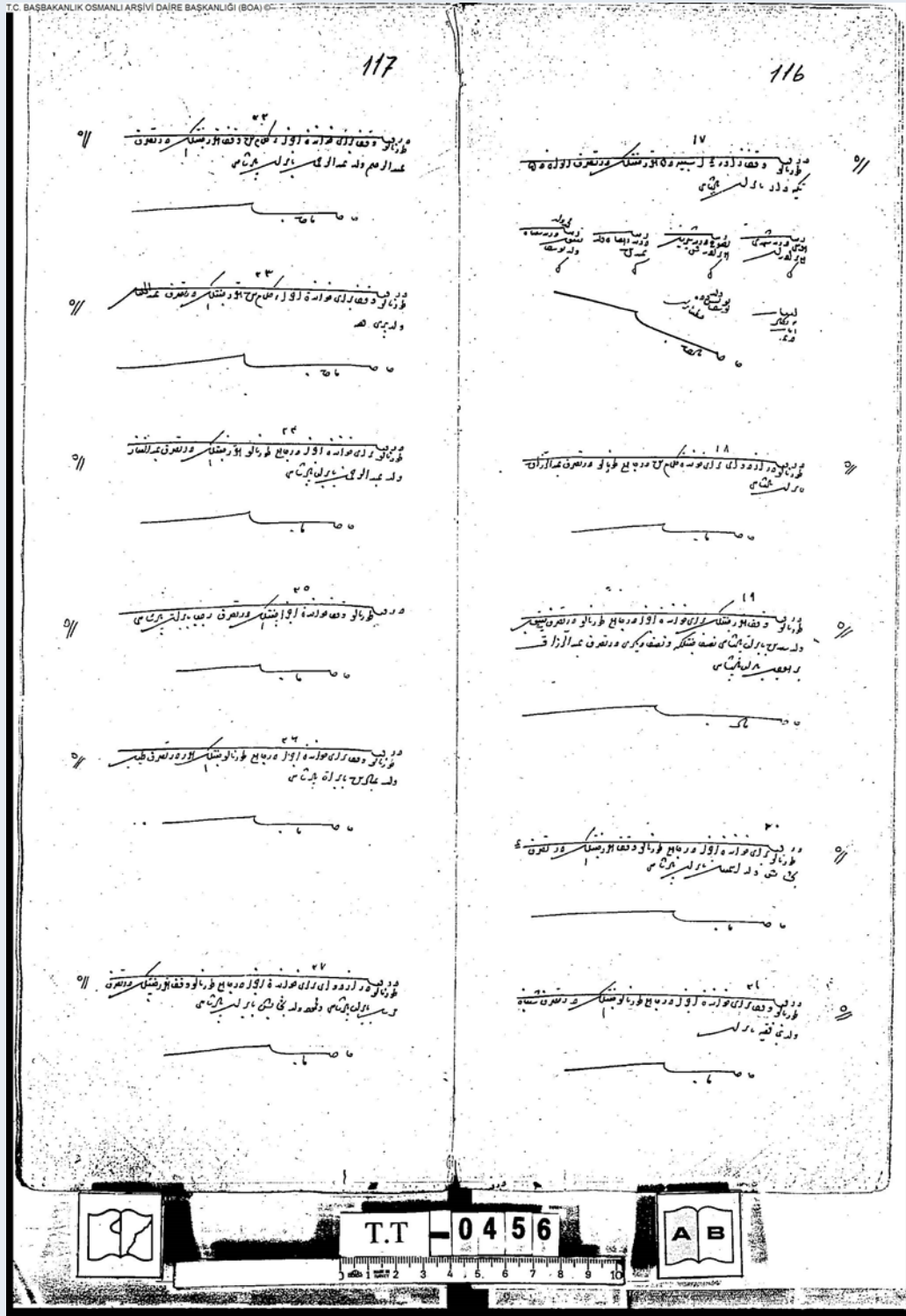

⁵⁶ Kastamonu Vakıf Tahrir Defteri (Muallim Cevdet, 75), 53b.

⁵⁷ Kastamonu Vakıf Tahrir Defteri (Muallim Cevdet, 75), 38b.

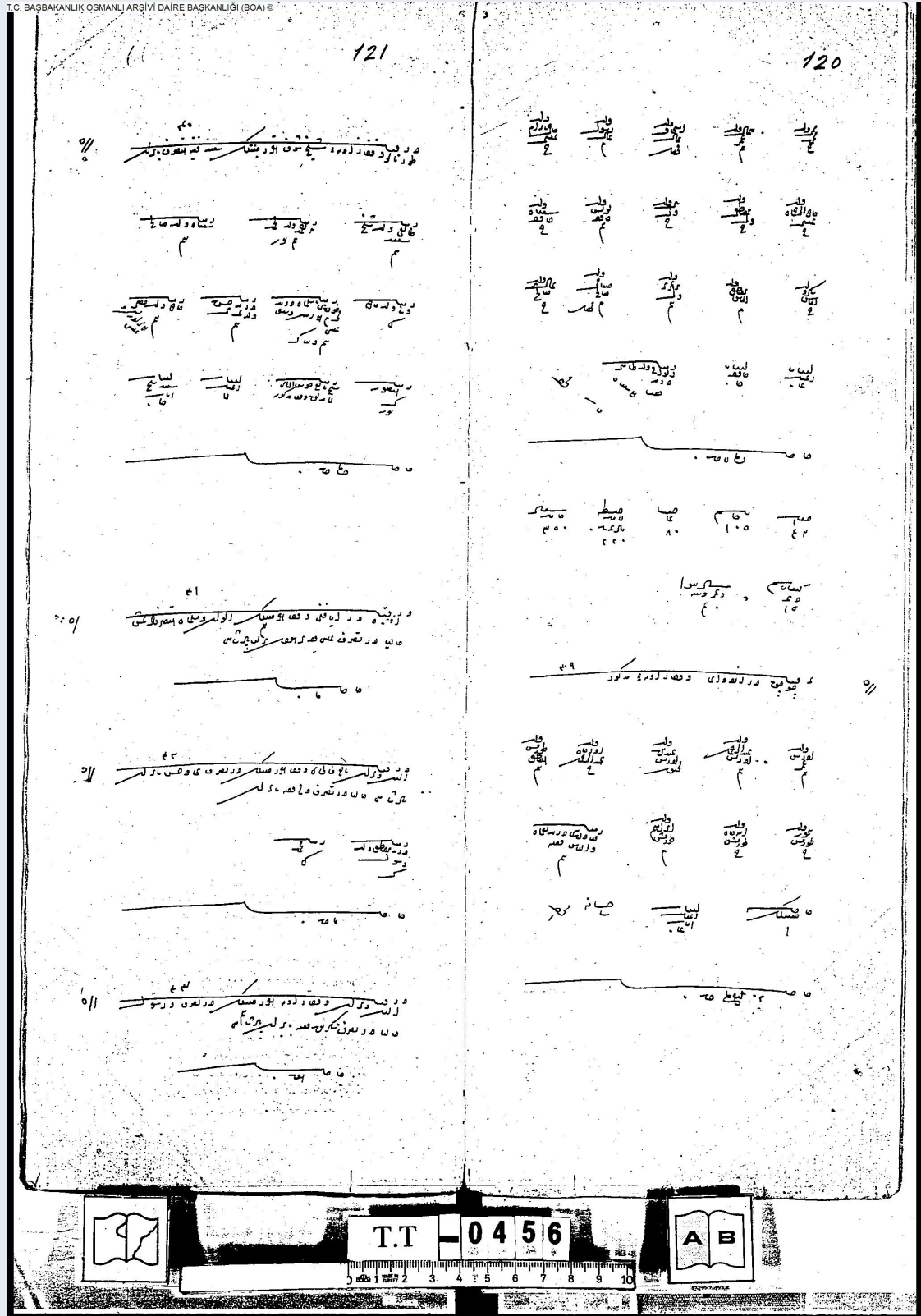
KARYEDEN KASABAYA: KASTAMONU-AĞLI ÖRNEĞİNDE ZAVİYELERİN İSKÂN VE TÜRK KÜLTÜRÜNÜN TEŞEKKÜLÜNE ETKİLERİ

Ek 5: Espiye Fakih Zaviyesi'nin 1560 Yılına Ait Vakıf Kaydının Bulunduğu Sayfa⁵⁸.

⁵⁸ BOA, TT.d., 456., 116.

Ek 6: Espiye Fakih Zaviyesi'nin 1560 Yılına Ait Vakıf Kaydının Bulunduğu Sayfa⁵⁹

⁵⁹ BOA, TT.d., 456, 121.